

ЧИТАЛИЩЕТО – ВЧЕРА, ДНЕС И УТРЕ
(Според биографията на Народно читалище „Просвета 1927” - Варна)

Любка Тодорова

***Резюме:** Читалищата се появяват в България през Възраждането, повлияни и от епохата на европейското Просвещение. Бързо се превръщат в национален институционален модел. След Освобождението те достигат връх като всенароден ангажимент през периода 1925 -1930 г. Първият закон за читалищата е от 1927 г. Тогава е създадено и варненското читалище „Просвета“ в кв. Аспарухово. То бързо се превръща в квартален център – социален и по изкуствата – с библиотека, театрална трупа. От 1938 г. има своя сграда, новата сграда (настоящата) се открива 1960 г. След 1944 г. се създава и кино, членската маса изкуствено нараства. След 1960 г.основен акцент става танцовата самодейност. От 60-те до днес се провежда празника „Аспарухово пее и танцува“, идея и дело на читалището. През 1977 г. – вече „образцово“ – читалището получава орден „Кирил и Методий – III ст.“. След 1989 г. (1993; нов закон – 1996) читалищата стават автономни и съдбата им се раздвоява междунеадекватно справящите се и възползващите се от новите условия. Читалище „Просвета 1927“ е от втората група, от читалищата новатори.*

***Ключови думи:** читалища, читалищни дейности, читалище „Просвета“, Аспарухово, Варна, самодейност*

В годините на българското Възраждане, когато се хвърлят първите семена на осъзнаване за народност, се създава оригинална, устойчива обществено-просветна и културна организация – БЪЛГАРСКОТО ЧИТАЛИЩЕ. Годината е 1856. “Появата на читалищата е ключов факт в историята на българското модерно общество. Читалището е първият светски център на общността, в който демократично и без дискриминация съществуват възможности за равно участие, а предлаганите услуги са общодостъпни.” [1] Големият стремеж на българина за образование и просвета намира израз в идеята за откриване на помещения за читални по примера на обществените библиотеки в Европа от епохата на Просвещението. Според изследователите на историята на българските читалища като техен първообраз могат да се приемат инициативите на тревненските учители за отваряне на “обща стая” още през 1847 година, а също и откриване на стая за четене в 1848 г. от Кръстю Пишурка в ломското училище, на която той поставя “таблица” (табела) с надпис “Читалище” [2]. В читалището до Освобождението българинът

е могъл да чуе свободна българска реч, да чете български вестници и книги, да види първия български театър. Само за десетилетие те се превръщат в модел и устройство за полезен живот, придобиват качества на национален институционален модел. Показателно е също така, че български културни организации от този тип възникват и сред българската емиграция в Букурещ, Браила, Цариград и др., където съществуват възможности за открити прояви на национално самосъзнание. Между всички читалища особено място заема Цариградското българско читалище (1866 г.). Около цариградското читалище се събирала зараждащата се водеща българска интелигенция, оттам се давала насока за целия духовен живот в поробена България. Читалищата до Освобождението са главните поддръжници на българската книжнина. Купуват и разпространяват български вестници и списания, купуват книги и учебници, които раздават на бедни ученици, откриват и поддържат дневни и вечерни училища, заплащат обучението в чужбина на способни и даровити деца. Чрез читалището народът излизал на попрището за изява, натрупвал умения да управлява сам

съдбините си. Най-важният културен и демократичен фактор за духовно издигане на народа през онова време. Със създаването на Третата българска държава съществуването на българското читалище ту се развихря, ту затихва в своеобразна спирала, приблизително на всеки две десетилетия. Годишите на национални катастрофи и природни бедствия притискат и читалищата, за да доведат до поредното възкресение и разрастване. Създател и организатор основно е народният учител. Той е библиотекар и лектор, артист и разпоредител, дарител и просител, музикант и танцьор.

Най-високата точка в развитието на читалищното дело се постига в периода 1925 – 1930 г., когато се структурира читалищният модел не само като обществено дело, но и като културна институция. Тази структура е валидна и до днес. Наблюдава се ръст в основаването на нови читалища.

1927 г. е значима в читалищната история поради две причини:

1. Това е годината на читалищното законодателство. Първият читалищен закон е приет от IV редовна сесия на 29-то обикновено народно събрание и е публикуван в “Държавен вестник”, бр. 291 от 28.03.1927 г. Инициатори са писателят Тодор Влайков, депутат, и Никола Найденов, тогавашен министър на народното просвещение (чието лично дело е написването на закона). Забележителното за този период е, че всяка община се задължава да осигури подходящо място за строителство на читалищна сграда и да съдейства за строежа. Събираните средства за построяването могат да се класифицират най-общо в няколко групи: лично дарение на народен представител, дарение от видни местни личности, завещание, заем от банка или от частно лице, приходи от вечеринки, представления, концерти, други читалищни прояви и специална лотария.

2. Това е и годината на създаването на варненското читалище „Просвета”.

Фиг. 1. Читалището днес

Идеята за откриване на читалище в Аспарухово (тогава Сес Севмес) се заражда сред членовете на младежкото въздържателно дружество. На 13.02.1927 г. след черковна служба се провежда квартално събрание за учредяване на читалището. На събранието присъстват много жители на квартала. Поканени са проф. Цани Калянджиев, Савов – секретар на окръжния читалищен съюз, д-р Стоян Чакърров – окръжен училищен инспектор. Последният изнася беседа “За миналото и бъдещето на читалищата”. Четири дена по-късно е избрано и читалищно настоятелство в състав: Петър Георгиев – председател, Христо Петров – секретар, Никола Касабов – библиотекар, и членове: Мерджан Димов, Васил Луков, Георги Наков и Иван Калайджиев. На 19 април читалището се сдобива и с печат в кръгла форма и текст “Сес Севмеско народно читалище “Просвета” – Варна 1927 година” (каквото е печатът и до днес)

В началото читалището се помещава в малка стая под наем (кафенето на Коста Калудов). Затова и първата задача на ръководството е да намери подходящо помещение, което да позволява извършване на читалищна дейност. Взето е решение да се направят постъпки “за построяване на здание за читалището”, като за целта се избере подходящо общинско място (овощната общинска градина). Приет е и първият читалищен бюджет, като за “Постройка на читалищно здание” е гласувана първоначална сума от 2 615 лв.

Първите книги за читалнята са подарени

от проф. Калянджиев и други граждани на квартала и града (тази традиция за дарение на книга продължава и в днешни дни). Членовете му го абонират за 19 вестника и списания. Закупуването на знаме и изработването на надпис на помещението през май 1928 г. са знак, че читалището вече трайно присъства в общокварталния живот.

По инициатива на младежите читалище “Просвета” предприема действия за ограничаване употребата на алкохол от по-възрастните и за преодоляване на гражданската апатия (първи опити за създаване на гражданска съвест и гражданско общество). Насочва усилията си към подобряване на битовите условия във все още неблагоприятния и отдалечен квартал. Подпомага бедни семейства, открива трапезарии за бедни деца, помага за извоюването на социални права на работниците в кварталната фабрика. Постепенно читалищните дейци и читалището стават естествен център за всички от квартала, които пишат стихове, свирят на музикални инструменти, пеят и танцуват. През 1930 г. читалището значително обогатява дейността си, особено в развлекателната си част. Редовно се организират вечеринки и дневни танцови забави, първият курс за изучаване на немски език (моден по това време). Отделени са средства за закупуване на читалищен барабан и е открито перо “Фонд Формено облекло за музикантите”.

През същата година варненският общински съвет отпуска място за читалищна сграда. Назначена е комисия, която да влезе в преговори с архитекти за изготвяне на план. Предвидено е и отпечатване на марки на обща стойност 100 000 лв “за събиране на средства за строителство на читалището”. През следващите години читалищните дейци събират средства и материали за читалищна сграда. Тя е построена през 1938 г. – самостоятелна сграда от 80 кв.м. със салон за събрания и читалня, малка библиотека (заемна) и канцелария за читалищните дейци, открита със скромно тържество. Книжният фонд непрекъснато се обогатява с нови книги. Доставят се и произведения от

класическата литература (предимно руска и западноевропейска). Открива се театрална труппа с ръководител актьора от Варненския драматичен театър Тодор Коларов. В навечерието на 1935 г. на новогодишната вечеринка се представя и първата постановка – пиесата “Милионер”. Първата новогодишна вечеринка читалището организира на 31.12.1930 г. Тя се превръща в традиция до 1944 г., прекъсната и възстановена отново с посрещането на новия век – 2001 г. Следващите години са придружени от политически борби в страната. Те се отразяват и в дейността на читалището. То се превръща в място на нелегална дейност, поради което бива затворено от властите. На 9 септември 1944 г. България се събужда с народна власт и 3691 читалища, които активно възстановяват своята дейност, и едно от тях е читалище “Просвета”, кв. Аспарухово, гр. Варна.

След 1944 г. управляващите виждат читалищата като фактор за културна революция. Поради тази причина те ги обвързват с дейността на кварталните и градски комитети на БКП и ОФ. Така тези организации си сътрудничат при провеждането на всички обществено-политически и културно-просветни и други прояви (избори за народни представители и народни съветници, честване на годишнини). Първата обществена изява на читалище “Просвета” в началото на новата власт е още на 9.X.1944 г. Всички дейности на читалището в тези години и във всички години от неговото съществуване са насочени към привличане на населението, особено на младите хора в читалищните дейности. Създаване на условия за разгръщане на библиотечна, културно-просветна дейност и художествена самодейност. Във връзка с това се сформират китарен оркестър и дамски читалищен хор.

1946 г. – читалището приема под крилото си спортен клуб “Септември”.

1947 г. – наема кино “Балкан” и започва своята киноразпространителска дейност, иззета след това от Кинификация и върната с разруха на единствения киносалон на

територията на квартала.

1952/53 г. са годините на призива на ОФ “Стани член на читалището”, когато членската маса нараства неимоверно, макар и “изкуствено”.

През 1957 г. тържествено се чества 30-тата година от основаването на читалището. С усилията и помощта на стари читалищни дейци през 1956 г. започва строежът на нова читалищна сграда с библиотека и кинозал на централния площад в квартала. През 1960 г. читалището се премества в новата сграда. В следващите две години изцяло са завършени строежът и обзавеждането на читалището. Оказва се, че и новата сграда е недостатъчна за богатата читалищна дейност. Направено е мотивирано искане за надстройка и пристройка, изпълнено отчасти през 1977 г. С преместването в новата сграда и създадените условия се ражда танцовата самодейност на читалището. Първият танцов състав е основан през 1960 г. Вече 54 г. танцовата самодейност на НЧ “Просвета” възпитава в родолюбие и уважение към българския фолклор няколко поколения кварталци. Танцовите състави днес са разделени в три формации – детски танцов състав „Аспаруховче”, младежки ансамбъл „Фолклорни ритми“ и клуб за народни танци за любители “На мегдана”.

На 1 ноември 1960 г. се създава детската музикална школа, преименувана днес в школа по изкуствата, която включва не само музикални и езикови групи, а и спортни класове по бойни изкуства и групи по изобразително изкуство, мозайка и бати, детско театрално студио и други.

На 22 май 1967 година в навечерието на Празника на славянската писменост и култура Народно читалище “Просвета” е обявено за ОБРАЗЦОВО.

1967 е година на няколко инициативи, които продължават да се вписват в читалищната история до днес.

През юни 1967 г. читалище „Просвета” организира първото надпяване на народни хорове, инструментални състави и индивидуални изпълнители под надслова “Аспарухово пее и танцува”. По-късно надпяването се превръща в ежегоден и

традиционен празник на кв. Аспарухово и визитка на читалището. На неговата сцена са се изявили много професионални изпълнители и самодейци. От неговата сцена са започнали своя творчески път аспаруховските таланти. Празникът без прекъсване се провежда в първите летни дни, през м. юни. До 2000 г. – в местността “Боровец” всяка втора неделя от месеца, а след преместването в красивия Аспарухов парк – всяка втора събота и неделя.

Фиг. 2. Сцената на празника „Аспарухово пее и танцува“ днес

Фиг. 3. Народният хор на фона на читалищната сграда

В същата 1967 майсторката на българска шевица Милка Пенчева създава колектива по национална шевица, приел по-късно за патрон името на Райна Княгиня, който ръководи до смъртта си през 2013 г.

През 1972 г. Образцово народно читалище “Просвета” е удостоено със

званието “Национален първенец” – квартално читалище.

В 1977, годината на неговата петдесетгодишнина, читалището е обявено за базово (с решение на ИК на ГНС Варна). За 50-годишния си юбилей Народно читалище “Просвета” е удостоено с орден “Кирил и Методий” – III степен. В следващите години възходящата линия на читалищната дейност се запазва. От 1979 до 1989 година то е под непосредственото ръководство на районен съвет за култура “Аспаруховски” и като единствен културен институт на територията на кв. Аспарухово е покровителстван и от партийните и държавни органи и организации, а многогодишната му традиционна работа с хората от квартала за задоволяване на техните интереси, за откриване и развитие на детските дарования, в самодейността и другите разнообразни читалищни дейности, продължават да поддържат авторитета и доброто му име. През 1984 г. под патронажа на Комитета за култура е организиран национален “Преглед за най-добра дейност на народните читалища” и читалище “Просвета” е едно от трите варненски читалища, удостоени със значка и грамота. В същата 1984 г. е направена основна реконструкция и модернизация на читалищната сграда, както и нейното разширение. Следващият основен ремонт и промяна на вътрешния интериор на читалищната сграда е в периода 2005-2009 г. В настоящия момент сградата се намира в задоволително състояние и удовлетворява нуждите на читалищните дейности. В периода до 1989 година читалище “Просвета” развива в най-висока степен културно-масовата и просветна дейност. Тя обхваща голям обем от дейности, главно с образователен и развлекателен характер. Затвърди се и като своеобразен читалищен “патент” традиционните жанрове: изворен фолклор, народно пеене, народни танци.

Най-голям ръст на масови читалищни културни прояви и участие в художествената самодейност се наблюдават от началото до средата на 80-те години. Колективите от художествената самодейност участват и

печелят призови места на всички прегледи на любителското творчество. Съставите изнасят хиляди концерти пред наша и чужда публика, в страната и извън нея. Организирант се многобройни чествания и годишни тържества, продукции и премиери, представления и концерти. По-голяма част от дейностите и проявите на читалището стават традиционни. Влизат в ежегодния културен календар на читалището и района и всяка година се стремят да бъдат все по-качествени, разнообразни и интересни. В този период няма партийна, профсъюзна или каква да е друга инициатива, свързана с обществения живот на квартала, без участието на читалище “Просвета”. Шестдесетгодишният рожден ден през 1987 година е отпразнуван с подобаващи тържества (богат културен афиш).

Фиг. 4. Съвременната читалищна библиотека – център за четене и срещи на поколенията

И въпреки, че още през 1981 г. вестник “Народна култура” направо попита читателите си: “Ще доживеят ли народните читалища до 2000 година?” [3] - те надживяха и ще надживеят много от подобните тях културно образователни организации. Новите държавни и обществени трусове през 1989г. поразклатиха и българското читалище, но не го събориха. Промяната се отрази в читалищното ежедневие по-късно (след 1993г.). Първите пет години от прехода, инерцията на държавата и местните власти с нищо не заплашваха читалищните дейности.

Напротив, след 1990г. се получи освобождаване на творческата енергия и инициативност на всеки ръководител на школа или състав. Намали се лудата надпревара (наричана социалстически съревнования) за повече, по-показни и пищни прояви, отличаващи се с демонстративност и декларативност, които сковаваха участниците и ги поставяха в излишно напрежение. Премахнати бяха непрекъснатите преброявания на проявите и посетителите в тях, които предразполагаха към манипулация. Финансовите затруднения на държавата намалиха и обема на провежданите мероприятия. Читалището все още вървеше по познатия коловоз. Активизираха се някои от позабравените способности за допълнително подпомагане – дарителство на книги, абонамент и други материали и пособия. Финансово подпомагане на някои от дейностите (спонсорство). Например след 1990 г. “Аспарухово пее и танцува” и много други местни читалищни инициативи се провеждат с помощта (финансова и материална) на голям брой читалищни приятели и съмишленици, бизнесмени и търговци, родители на самодейци и бивши самодейци. Особено силно този вид подпомагане се проявява в кв. Аспарухово поради откъснатостта на квартала от голямата градска култура и голямото преимущество на читалище “Просвета” в качеството си на единствен културен остров на територията на квартала.

Голямата промяна за варненските читалища настъпи през 1993 г., когато Община Варна възстанови тяхната автономност и самостоятелност, защитена по-късно и от приетия 1996 г. ЗНЧ. Централизираното библиотечно обслужване, обединеното счетоводство, общият личен състав с отдел “Култура” на общината останаха в миналото. Спасението дойде от непълното им одържавяване, загубения интерес към тях; от това, че бяха използвани като образец за други държавни институти, а не се превърнаха в такива. Първите години се оказаха “разтърсващо” свободни. Натрупаната леност на ума и подчиненост на

инициативите доведоха до паника и неадекватно поведение в много читалища. Още няколко съществуващи обстоятелства се отразиха в негатив на читалищното съществуване. Първото е незнанието и неумението да се управлява и стопанисва самостоятелно наличната читалищна собственост. И второто: пасивността и непригодността на избраните хора в ръководствата на читалищата. Читалищата не спасиха най-ценното от своите изконни качества – бунтарството и приемане на предизвикателствата на непознатото. Липсата на координация и обединение около единен и адекватен образ извади читалището от фокуса на обществения интерес. Бездейното или недостатъчно настъпателното поведение на читалищните представители, отсъствието на лоби и авторитети в често сменящите се народни събрания и очакванията “някой друг да ти свърши работата”, са негативите. Нови възможности и перспективи, основани на първоначалните си естествени принципи на развитие: автономност, доброволност и демократичност, са позитивите. Държавата оценява читалищата като културни институти, които ще имат “все по-голяма роля в съответствие с изискванията на оформящото се в България гражданско общество. И в съвременните условия на развитие читалищата продължават да играят значителна роля в обществото с многообразието от културно-просветни дейности, а също и благодарение на обстоятелството, че все още успяват да поддържат и развиват най-голямата мрежа от общодостъпни библиотеки” (оценка на отдел „Анализи и прогнози”, МК, в Културна политика 1996-1999 г.) След приемането на последния ЗНЧ през 1997 г. читалищата получиха статут на самоуправляващи се културно-просветни сдружения, които изпълняват не само местни и регионални, но и държавни задачи в областта на културата. Важно е обстоятелството, че те могат да извършват допълнителни дейности, които да подпомагат основните. По силата на Закона те имат преференции и данъчни облекчения,

което освобождава инициативите за нови дейности, които да носят собствени приходи. Безспорно е, че новият статут осигурява предпоставките за разгръщане на по-широк кръг от дейности за реално самоуправление и гражданско участие. Институционализирането на читалищата и статута им на граждански сдружения с идеална цел им дава големи възможности за реализиране на разностранни инициативи, които гарантират достъпа на гражданите до културата, независимо от образованието, пола, възрастта, етническата идентификация. В новите условия читалищата увеличават периметъра на своето влияние в партньорство с другите субекти на социалния и икономически живот. Днес пътищата на читалищата са два: или на спокойното, безметежно съществуване, подсигурени минимално от държавата с изолиране от проблемите на деня и самоизолация; или на динамична промяна, път на поемане на предизвикателствата, авторство и творчество. НЧ „Просвета 1927” е определено читалище новатор. Наложил се в крачка, да се учат и подменят термини, съдържание, дейности и хора. Желанието за промяна и възможностите за развитие, които притежава читалището, кварталът, в който се намира, заедно с традициите от записалите солидна биография минали години и предизвикателствата на новото време, осъществиха промяната и продължиха развитието на читалището като съвременен, модерен културно-информационен център. Тази нова роля се проявява във:

- насърчаване и подкрепа на участието в процеса на културното творчество и художествена изява за всички възрастови групи;

- насърчаване на мултикултурните изяви и подпомагане творческото разнообразие на

различните етносни групи в района;

- утвърждаване на читалището като посредник между местната общност;

- полагане на специални грижи за съхранението и популяризирането на българската традиция и фолклор и на техните носители;

- участие в съхранението и популяризирането на културното наследство на Аспаруховски район като частица от културното наследство на Варна;

- участие в различни програми и проекти на национално и международно ниво в местния културен туризъм;

- разширяване на информационните възможности на читалището на базата на библиотеката и новите информационни технологии като основна дейност.

Читалище „Просвета 1927” е изпреварваща организация, от тези които чертаят новите пътища за преосмисляне на мястото и ролята на читалището като културен институт. Това е неговата творческа и житейска биография от създаването му, през миналия век – до съществуването му през този век.

В читалището в съзвучие туптят пулсът на традицията и ритъмът на съвременното. Читалището е жив организъм, в чийто образ се оглежда минало, настояще и бъдеще.

Литература

[1] Читалищата в България – минало, настояще, бъдеще. София, ПРООН, Проект Читалища, 2000.

[2] Кондарев, Н. Народните читалища – вчера, днес и утре. София, 1950. с. 23.

[3] Ганев, Ст. Народните читалища в етапа на изграждане на РСО. София, 1983.

За контакти:

Любка Тодорова

Секретар на НЧ „Просвета 1927“, Варна

e-mail: l.o.todorova@abv.bg